

Stipe Tonković

VINODOLCI U OSLOBODILAČKOJ I ANTIFAŠISTIČKOJ BORBI¹

Pregled 1941.-1945. god.

dio II.

KAPITULACIJA ITALIJE - ŽIVOT U OSLOBOĐENOM VINODOLU

Kapitulacijom Italije 9. rujna 1943. godine, iz osovine Berlin – Rim nestalo je jedne vojne i državne sile. U dugo očekivanoj ali iznenadnoj slobodi Vinodolaca događale su se istovremeno erupcije radosti i zadovoljstva, uz oprez i staloženo pristupanje sređivanju tako velikih promjena, po obimu i po brzini. “Iako je pobjeda bila ogromna velikog slavlja nije bilo”²

Kapitulacija Italije objavljena je uvečer 8. rujna. Talijanske vojne jedinice, stacionirane u 12 garnizona (kao i u početku okupacije 1941. g., izuzev Stalka i Breza koji su oslobođeni krajem 1941. g. s komandom V. korpusa II. armije u Crikvenici) nisu odmah položile oružje, iako su odmah razoružani oružnici NDH (žandari) u Bribiru, Novom, Ledenicama i Crikvenici. Snage narodno-oslobodilačke vojske (NOV) zatečene na prostoru Vinodola bile su pak simbolične: dva bataljona, i to 3. bataljon 1. odreda (NOPO) s komandantom Stankom Kombolom i 4. bataljon 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije, s komandantom Jovom Lončarićem, obojica Vinodolci. U razoružavanje su se uključili:

¹ Dio I. objavljen je u Vinodolskom zborniku 8., Crikvenica 2002 Izmjenom naziva organizacije boraca Narodno-oslobodilačkog rata (SUBNOR-a) u Savez antifašističkih boraca (SAB), autor je prilagodio i naslov ovog rada.

² Petar Frković, Kapitulacija Italije, VZ/3, Crikvenica 1983. g. str. 234.

Komanda mjesta Ledenice - Krmpote, zatim sve ustanove vlasti (NOO) i mnogi stanovnici, posebno omladina. Po prekidu vatre, izmiješali su se vojska i narod i mnoštvo talijanskih vojnika koji su se zajedno radovali kraju rata. Uz predaju svih garnizona, 9. i 10. rujna u Vinodolu, posljednja se predala komanda Talijanske divizije "Murge" u Senju, jedna od četiriju divizija koje su operirale na teritoriju Gorskog kotara i Hrvatskog primorja³, (teritorij kojega su pokrivala jedinice 13. divizije NOV s još dva odreda (1. i 2.), komande područja i komande mjesta). Divizija "Murge" i dijelovi divizije "Re", sve do 13. rujna nisu se predale, pa je s njima razoružan i posljednji okupatorski talijanski vojnik V. armijskog korpusa. "Pet dana danonoćno su prolazile prema Rijeci razoružane italijanske jedinice"⁴. Narodno-oslobodilačka vojska, u skladu s naređenjima Glavnog štaba Hrvatske, talijanskim oficirima (časnicima) ostavljala je osobno naoružanje, a u više kamiona i hranu za vojnike dovoljnu za put do Trsta.

Iako do jučer neprijatelji, s ne malo zlodjela koja su počinili, razoružani talijanski časnici i vojnici nisu doživjeli ni od partizanske vojske, niti od naroda ni zlostavljanja, niti uhićenja. Manji broj talijanskih vojnika pristupio je NOV-i, među njima dio vozača ostao je u "svojim" kamionima i drugim motoriziranim sredstvima, pa su do tada pješачki bataljoni i brigade NOV motorizirani i dobro naoružani. Plijen je bio ogroman, mada se tokom razoružanja nije brojio. Uz NOO-e i antifašističke organizacije, komande mjesta, kao vojno-pozadinska vlast, koje su u danima kapitulacije osnovane u Bribiru i Grižanima, uz već iskusnu Ledeničko-Krmpotsku, preuzimaju čuvanje skladišta te evakuaciju plijena prema šumi. Narodno-oslobodilački odbori prvi puta djeluju u do tada okupiranim mjestima Vinodola i tu polažu "ispit". Novoosnovani crikvenički NOO našao se i pred reorganizacijom zatečenog vrlo razgranatog aparata i ustanova bivše vlasti⁵. Uz komandu mjesta, u Crikvenici se osniva i **Mornarička četa**, koja se već 11. rujna odvaja od komande mjesta i naoružava plovnicima Vinodolskog priobalja, među kojima je i "Novigrad" iz Novog Vinodolskog, a novi u narednim mjesecima postaje i glavna partizanska luka. Mornarička četa ubrzo prerasta u "Komandu mornarice za Hrvatsko primorje i Istru" i sudjeluje u prvom desantu - na Lošinj⁶. S obzirom na ustanak u Istri i odgovornost za vojno organiziranje, po naređenju Glavnog štaba Hrvatske (GŠH), Štab 13. divizije

³ Petar Frković, Kapitulacija Italije, VZ/3, Crikvenica 1983. g. str. 240.

⁴ Isto, str. 241.

⁵ Dr. Zvonko Petrinović, djelovanje organa vlasti u kotaru Crikvenica 1943. - 1945., VZ/4, Crikvenica 1985. g. str. 110.

⁶ 24. rujna 1943. g. Mornarička četa, naredbom Glavnog štaba Hrvatske, dobiva naziv "Komanda mornarice za Hrvatsko primorje i Istru", a 26. listopada 1943. g. Naredbom Štaba mornarice NOVJ (osnovan 18. listopada 1943. g.) naziv "Štab 1. pomorskog sektora" sa sjedištem u Senju.

osniva "Operativni štab za Istru", u koji je uz Savu Vukelića, kao komandanta, imenovan Josip Skočilić (Jakovljević), istaknuti vinodolski prvoborac. U Bribiru se smjestila netom osnovana (u Crikvenici) Komanda primorskog područja,⁷ s komandantom Josipom Cuculićem, a u Novom su se nalazili i dijelovi Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje.

Zahvaljujući velikom prilivu novih boraca, u Crikvenici, Selcu i Novom se osnivaju tri bataljona (uz četvrti u Hreljinu), a od njih nova 4. brigada 13. divizije, koja se s komandantom Jovom Lončarićem postrojava u Mošunama.

Intenzivan život, kod mnogih s nadom da je ovo i kraj rata, grubo je narušio prodor novog okupatora, elitnih njemačkih jedinica koje su 7. listopada zaposjele Crikvenicu. Ostala mjesta, iako često uznemiravana od njemačkih jedinica, u stanju nesigurnosti i nedaća živjela su u slobodi puna tri mjeseca, a u Novom gotovo pet mjeseci, (do 4. veljače 1944.), a cijela Vinodolska dolina do kraja rata kao poluoslobođeni teritorij bez neprijateljskih garnizona. Gorski kotar ostao je oslobođen sve do kraja rata.

Narodno-oslobodilački odbori pomažu progibanom i stambeno-ekonomski ugroženom stanovništvu gornjoplaninskih sela, Donjeg Zagona, Ledenica, Krm-pota, u obnovi spaljenih kuća, kakvih je bilo i u Bribiru, a od njemačkoga bombardiranja i u Novom.⁸ I dalje se evakuira, što kamionima, što tovarnim blagom, ali i na "bremenima" žena i djevojaka, sol iz Paga, riba iz skladišta u Senju, duhan iz tvornice duhana Senj, lijekovi iz apoteka i roba trgovaca iz Novog itd. Pomaže se obnoviti i poljodjelstvo (jesenska sjetva). Vinodol je tih mjeseci postao svojevrsan politički, vojni i kulturni centar,⁹ posebno Novi, u kojega navraćaju i vijećnici ZAVNOH-a, U Bribiru rade politički "kursevi", u Novom se održavaju izložbe i kazališne predstave. g. Na Drugo zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH-a) u Plaški odlaze 12.-15. listopada 1943. naši vijećnici, istaknuti ljudi ovog kraja, Nikola Brozina i Franjo Borić, članovi Hrvatske seljačke stranke, Vlado Car, Pero Komadina, Mate Kršul, Šimun Marušić, Vlado Matetić, Tomo Strizić.

⁷ Još u rujnu 1942. g. Vrhovni štab NOV i POJ donio je naredbu o osnivanju pozadinskih vojnih vlasti: komandi područja, komandi mjesta i straža.

⁸ Već 19. studenog 1943. g. Nijemci sa šest aviona bombardiraju Novi, pri čemu je poginulo šest civila i isto toliko ranjeno, a porušeno je 19 kuća i dvostruko oštećeno, D. Ježić, Dogodilo se, VZ/4.

⁹ U Novom i Selcu održava se 7. studenog. 1943. g. proslava 26. obljetnice Oktobarske revolucije, 19/20. prosinca Okružna konferencija prosvjetnih radnika u Novom, 29/30. prosinca prvo savjetovanje Okružnog NOO-a u Ledenicama posvećeno Deklaraciji i Odlukama II. zasjedanja AVNOJ-a. U siječnju 1944. g. u Plužnicama (Zagoni) se tiska 103. broj "Vjesnika", glasila Fronte Hrvatske (JNOF), 21. siječnja priređuju se komemoracije Lenjinu u Plužnicama i Mataija Dragi, tiskaju se lokalne "Vijesti" na ciklostilu, otvara se omladinski dom u Mataija Dragi i u još nekim selima i dr.

PONOVNA OKUPACIJA

Na vojnom planu, poslije kapitulacije Italije preostalo je oslobađanje otoka Lošinja na kojem su se (nakon bijega iz Like i stacioniranja u Selcu te prebacivanja preko Krka) utvrdili četnici (njih oko 400, jer ih se 200 uspjelo prebaciti u Italiju) i oslobađanje Karlobaga, kojeg su držale ustaške jedinice. Desant na Lošinj 25. i 26. rujna 1943. imao je dvije značajke. Prvo, u borbi je sudjelovala partizanska mornarica zajedno s pješadijom NOV-e: 2. bataljon 1. brigade "Matija Gubec" ojačan četom boraca 2. brigade i baterijom protivtenkorskih topova te četom minobacača i još tri bataljona 1. brigade. Drugo, bio je to "naš **prvi desant**, a i jedna od najžešćih borbi koja se vodila ne samo 1943. g. nego i kasnije na Jadranu".¹⁰ Za oslobađanje posljednjeg neprijateljskog uporišta u Hrvatskom primorju, Karlobaga, s jako utvrđenim garnizonom ustaša, određene su 13. listopada 1943. g. 1. i 2. brigada 13. divizije te artiljerijski divizion. Mada su borbe s ustašama nastavljene, ovo je bila posljednja velika borba za oslobođenje Primorja od "starih" talijanskih okupatora i domaće kvislinške vojske.

Novi okupator - njemačka vojska - sručila se sa zapada, pregazivši velikom vojnom nadmoćnošću najprije Istru, a onda u listopadu krenula na Primorje i Gorski kotar. U novim okolnostima, Štab 13. divizije procjenjuje "da ćemo s divizijom predstavljati tvrd orah, ali ne i da ćemo ih zaustaviti. Prema Rijekci - Sušak - Senj nadirale su čak četiri njemačke divizije, od kojih dvije oklopne »Adolf Hitler« i »Herman Gering«." ¹¹ Glavni štab naredio je frontalnu obranu iznad Sušaka, što nije bilo realno, a iznenadno su "kroz naše dvije brigade, drugu i treću, zatečene na položaju kod Hreljina, Nijemci sa oklopnim snagama prošli naše položaje i potpuno ih razbile. Gotovo polovina jedinica našla se okružena i nabačena na more u Bakarskom zaljevu, odakle se plovnim sredstvima prebacila na Krk i ponovo vratiti, ali uz skupu cijenu. To je bio naš najteži poraz u toku čitavog rata", ocjenjuje komandant 13. divizije Veljko Kovačević. Analizirajući ovaj poraz, Kovačević konstatira da je brz i veliki priliv novih boraca, dosegovši broj od 15.000 "progutao naše najelitnije jedinice" i pokazao da "nije više dovoljno partizansko shvatanje ratovanja" (a još nisu imali ni radio veze). Za to je "potrebna osposobljenost komandnog kadra, obučenost za korišćenje oružja, jer ni polovina boraca nije odslužila vojni rok".¹² Komandant dodaje "kakva razlika od italijanske vojske" čime je nagovijestio što borce i narod čeka od novog i još snažnog okupatora.

¹⁰ Veljko Kovačević, Ratna sjećanja, Bgd 1989. str. 79.

¹¹ Isto, str. 393.

¹² Veljko Kovačević, Ratna sjećanja, Bgd 1989. str. 394.

“Dio novomobiliziranih, iz razbijenih partizanskih jedinica vraćao se u širu okolinu, kući ili se sklonio u šumu, a narod ih je zvao dezerterima iako se je veći dio kasnije ponovo vraćao u jedinice. To je bilo dobro, jer su se jedinice svele na pravu mjeru”.¹³

Štab 13. divizije se ponovo vraća u Brinje, a dvije brigade, i u njima Vinodolci, 15. studenog 1944. g. odlaze u Liku da bi nadomjestile 6. ličku diviziju koja je ušla u operativnu grupu pri Vrhovnom štabu NOVJ-e.

Nastupila je žestoka zima koja je, uz neprijatelja i glad, također nemilosrdna i zlobna. Neprijatelj, sada s istoka, 18. I. 1944. g. nastupa iz Gospića, prodire u Otočac (23. I.), gdje su se nalazila vodeća vojna i politička tijela Hrvatske (ZAVNOH, GŠH i dr.), a 392. njemačko-legionarska divizija poduzima ofenzivu na Drežnicu, te preko Senja dopire do Novog (4. II 1944.) gdje, kao najveći garnizon u priobalju sa 700 vojnika ostaje do kraja rata, uz manje garnizone u Crikvenici, Križišću, Plasama i Zlobinu.¹⁴ Zbog nemogućnosti opstanka velikog broja boraca u Drežnici, prije svega ishrane ali i smještaja, Štab 13. divizije u veljači 1944. g. odlučio je da se barem jedna brigada probije preko Kapele (iako se, zbog niskih temperatura “Kapela pretvorila u avet” V.K.) i maršom dugim 50 km domogne Gorskog kotara. Neishranjeni i na temperaturi od -30 stupnjeva, od 1200 boraca 2. brigade, njih 26 nisu stigli do Mrkoplja već ih je na ovom bjelolasičkom maršu pokosila zima. Smrznuli su se na Matić poljani, a mnogi su promrzli s dugotrajnim posljedicama. Bio je to “marš koji je plaćen najvećim žrtvana u ovome ratu”.¹⁵

Poslije bjega legionara u partizane (4. veljače, iz čete stacionirane u Bribiru pobjegle su tri skupine, ukupno 25, legionara Hrvata i Bošnjaka, uz posredovanje omladine Bribira), komanda 392. njemačko-legionarske divizije povlači jedinicu iz bibrirskih sela Štale, Kičeri, Sv. Vid, a 1. ožujka, kao čin osvete i odmazde, naređuje iseljavanje stanovništva iz 12 bibrirskih sela u roku od 24 sata. Narod je od kuća ponio ono što je mogao na ramenima, bremenima i rijetki na magarcima, a prihvatili su ih susjedi u dva bibrirska sela, Podgora i Kričine, koja nisu došla pod udar osvete. Tamo su ostali do oslobođenja 1945. g. Dio stanovništva izbjegao je u grižanska sela: Saftići, Barci, Miroši. Dio seljana Sv. Vida utočište je našlo u Novom, dio iz donjih bibrirskih sela, Sv. Mikula, Jargovo, Podugrinac, u Selcu, dok je dio pučanstva izbjegao u šumu na zgarišta svojih

¹³ Isto str. 398.

¹⁴ Vidi više o borbama poslije kapitulacije Italije u: S. Tintor; 13. primorsko-goranska divizija, Bataljon “Matija Gubec”, D. Ježić, Dogodilo se itd.

¹⁵ Veljko Kovačević, Ratna sjećanja, Beograd 1989. str. 411. Poslije rata kao spomen na ovaj događaj ustanovljen je “Memorijal 26 smrznutih partizana” koji se u Mrkoplju - Matić poljani održava svake godine.

gospodarskih kućica. Istog su dana Nijemci iz Bribira odveli 35 starijih ljudi u Sušak na prisilni rad.

Narod gornje-ledeničkih sela poslije kapitulacije Italije na zgarištima kuća podizao je krovove, ali ga je već početkom 1944. g. u ofenzivi na Drežnicu, neprijatelj nagnao da se ponovo vrati u šumu, u zbjegove Beronjicu do Kamene glavice, po dubini do Mošuna, gdje su popravljali stare i gradili nove barake. Kad je malo okopnilo, i u takvim se uvjetima sijalo i sadilo i u Vinodolu, osim u bribirskim poljima u koja se, kao ni u svoje kuće, pod prijetnjom strijeljanja, prognano stanovništvo nije moglo vraćati. Da bi to bolje osigurali, Nijemci su minirali teren oko kuća, putove i polja. Zatim je počela sustavna pljačka svega što narod nije mogao ponijeti, od sijena, hrane, oruđa, namještaja, odjeće... Sa desetak konjskih zaprega njemačko-legionarske grupe su iz Novoga svakodnevno dolazile u bribirska sela odnoseći plijen. Usput su ubijale na licu mjesta one koje su zatekli, u pravilu starije ljude, čak su ubili dvojicu slijepih. Manji broj stanovnika stradao je i od mina. Upadom Nijemaca 19. travnja 1944. g., uz zapljenu ostataka italijanskog ratnog plijena, ponovo je zapaljena obnovljena pilana na Mošunama (prvi puta su je zapalili Talijani 1941. g.), čime je nestao i zadnji izvor građe za obnovu kuća i podizanje baraka (pilane iz predratnog vremena na Lukovu i u Brezama zapaljene su još 1941. g.).¹⁶

Jačanjem i stabiliziranjem bataljona, brigada, odreda, te divizija, formira se 1. veljače 1944. g. 11. korpus NOV-e i PO-a Hrvatske, tada najviša vojna formacija (Armije JNA osniva se 1. I. 1945. g.). U 11. korpus ulazi i 13. PG divizija. Početkom ožujka Vicko Antić, španski borac i do tada komandant 28. slavonske divizije, zamjenjuje Veljka Kovačevića na dužnosti komandanta 13. divizije, što je bio i njegov povratak u rodno Primorje.¹⁷ Snage I. brigade među kojima i "Matija Gubec", ojačane s bataljonom 1. odreda (ostali dijelovi odreda držali su osiguranje) 2. lipnja 1944. g. napada na Crikvenicu, kao znak premoći NOV-e nad njemačkim okupatorom i kao pokušaj da se borbe prenesu na samu obalu.¹⁸

¹⁶ Ove događaje bilježe sve knjige o NOB-u i članci u Vinodolskom zborniku, posebno u knjigama "Bataljon »Matija Gubec«" i "Dogodilo se" D. Ježića te «Iz omladinskog ratnog dnevnika» S. Tonkovića i dr.

¹⁷ Dr. Vinko Antić, Vicko Antić, VZ/2, str. 253.

¹⁸ Crikvenički garnizon imao je 350 vojnika (120 Njemaca i legionara, 180 domobrana i ustaša, 30 žandara, 20 policajaca i financa) "Do pred zoru brigada je potisnula neprijatelja i sabila ih u nekoliko bunkera uz morsku obalu", ali je zbog pojačanja iz Sušaka i Novog odstupila i uspjela "evakuirati ratni plijen u čemu je učestvovalo i više aktivista NOB, posebno omladine iz Crikvenice", Bataljon "Matija Gubec", Crikvenica 1986. g. str. 170.

Mjesec dana kasnije, 25. srpnja 1944. g., formirana je u Delnicama, treća brigada 13. divizije s komandantom Vinodolcem, Stankom Kombolom.¹⁹ Snage neprijatelja u garnizonima ostale su iste, s oko 2.000 vojnika, računajući tu Kraljevicu s 500 vojnika, uz garnizone u Sv. Jeleni (Dramalj) sa 35 žandara, Križišću 100, Hreljinu 50, Plase 80, Zlobinu 120 i već spomenute u Crikvenici 350, te u Novom 700.²⁰

U legionarskom dnevniku časnika 392. njemačko-legionarske divizije,²¹ inače obavještajca u uniformi njemačkog časnika, spominje se negodovanje dijela legionara Hrvata prema brutalnim odmazdama na stanovništvu Bribira (a bilo je legionara koji su prednjačili u tome), uz opis priprema i izvođenja akcija «trupa» na Komandu primorskog područja, zatim Komandu mjesta Novi i dr. Uz to, časnik ustvrđuje da je stanovništvo uz partizane, a partizanske snage nadmoćnije njemačko-legionarskima. “Muškarci u mjestu bježe pred nama, čak i stariji. Žele biti neupadljivi... I sam sam bio ustrašen od pogleda tih ljudi, koji u nama vide neprijatelja, pa i nešto gore od toga”.²¹

OČEKIVANJE SAVEZNIKA - BORBE S TRUPOVIMA - REPRESALIJE

U novim okolnostima života i borbe, pod novim njemačkim okupatorom tokom 1944. g., stvara se nova nesigurnost i strepnje stanovništva, posebno aktivista NOB-e. Unatoč tome zadržana je vjera u brzi kraj rata, odnosno pobjedu Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike, savezničke koalicije kojoj je pripadala i Narodno-oslobodilačka vojska, odnosno AVNOJ-ska federativna Jugoslavija i njena sastavnica Hrvatska.

Faktor saveznika imao je poseban značaj, nekad samo psihološki, posebno u očekivanju hrane. Organizacije i vlast tražili su da zapadni saveznici (Engleska i Amerika) otvore što prije drugi front u Europi. U toj su nadi, ljeti 1944. g. kotarski NOO Crikvenice i Novog s Okružnim NOO-om za Hrvatsko primorje i svim antifašističkim organizacijama i vojno pozadinskim komandama, obaviješteni da se priprema iskrcavanje saveznika na Jadranu.²² Počeli su s organizacijskim

¹⁹ S. Tintor, «Trinaesta udarna Primorsko-goranska divizija», IHRPH, Zagreb 1968. g. str. 181.

²⁰ Bataljon “Matija Gubec”, str. 170.

²¹ R. S. Uspomene iz Novog i oko njega, Novljanski zbornik 4. Novi 2000. g. str. 415-430.

²² Savezničke snage Engleske i Amerike iskrcale su se 6. lipnja 1944. g. u Normandiji, čime je otvoren drugi front u Europi. Prvi, istočni front, držala je Crvena armija (Sovjetski savez) od početka II. svjetskog rata.

pripremama za doček saveznika, čak i izradom zastavica, parola, transparentata za slavloluke i sl. Nadu je podgrijavao i dolazak savezničkih vojnih misija u 13. diviziju (prvi emisari koji su se spustili padobranima još 18/19. travnja 1943. g. bili su naši iseljenici i govorili su naš jezik), a nešto kasnije i u Komandu primorskog područja. U kasno proljeće i ljeto 1944. g. su avionima noću na Maševu (Bribirska šuma) dovozili i padobranima spuštali pomoć u hrani, odjeći, sanitetskom materijalu, a ponešto i oružju. Bila je to radost za prognano, ali i sve ostalo stanovništvo i vojsku, s realnim osjećajem da su sada jači i sigurniji. Praktično su time saveznici priznali Narodno-oslobodilačku vojsku, kao savezničku, koja se jedina bori protiv njemačko-nacističke vojske i njenih kolaboracionista, i postupno napustili potporu četnicima Draže Mihailovića, tada još uvijek ministra obrane izbjegličke Jugoslavenske vlade u Londonu.

I pored pokušaja da s nekoliko ofenziva i jačih prodora savlada sada već konsolidiranu NOV-u, neprijatelj je odustao od frontalnih borbi. Počeo je koristiti *trupove*, specijalizirane male jedinice izvan redovnih vojnih formacija. Jedan trup je imao sjedište u Novom i već je 13. ožujka 1944. g. uspio upasti u Komandu primorskog područja, u selu Bulići (Ledenice) i zarobiti je, osim komandanta Franje Starčevića koji se slučajno spasio. Prije toga trup je, bez uspjeha, pokušao napasti Komandu mjesta Novi u selu Plužnice (Gornji Zagon), koja se poslije premjestila u Mataija Dragu (Ledenice). U trećem "izlasku" trupa na Pleteno (Ledenice) s namjerom da narodu otmu stoku na ispaši, otkrivši borce čete Komande mjesta Novi, nisu prihvatili borbu nego su se dali u bijeg.²³

Zbog sigurnosti, a poslije pokušaja napada na Okružni NOO i Komandu primorskog područja na Maševu, sve okružne ustanove i organizacije iz grižanske šume preselile su se u Lokve 20. prosinca 1944. g., a Komanda područja u Mrkopalj. Trupovi su bili najaktivniji upravo te, za njih jedine, zime odnosno kasne jeseni, koristeći već i prvi snijeg i "prtine". Izvršili su još najmanje osam napada, zadnji na komandu mjesta Novi 10. siječnja 1945. g.

Posebne vojne akcije, i represivne mjere vršile su jedinice 392. njemačko-legionarske divizije, osobito iz Crikvenice i Novog.²⁴ Među najžešće ratne repre-

²³ Josip Skočilić - Kurilo, Zapisi (rukopis) Krk 2001. g.

²⁴ Zabrana kretanja stanovništva od 20 do 08 sati u Selcu, hapšenje starijih osoba u Crikvenici (u lipnju 1944. g.), uvođenje blokade, ubojstva pet osoba u selu Dakuši Zabukovac, Krmpote (svibanj), pogibija četiri mlade Novljanke i jedne žene od mina (16. srpnja 1944. g.), ubojstvo šest starijih osoba u Bribiru (6. rujna 1944. g.), tri stanovnika u Bateru, jednog u Bulićima, zatočenje šest aktivista iz Breza (16/17. rujna 1944. g.), odvođenje u Senj 36 osoba iz Crikvenice (što su izvršile ustaške jedinice), ubojstvo A. Barca u Kamenjaku (Grižane 14. rujna 1944. g.), Draga Muževića, teško ranjenog borca i dr.

D. Ježić, Dogodilo se, VZ/4.

salije spada četničko paljenje starog grada Bribira 29. prosinca 1944. g. kada je poslije pada Knina, kojega su oslobodile jedinice NOV-e, preko 5.000 četnika i njihovih obitelji, tzv. Dinarske divizije popa Đuića, prolazilo preko Vinodola. Bribir - grad sa 78 kuća bio je potpuno spaljen, a u njemu osnovna škola i crkva Sv. Petra i Pavla sa zvonikom. Ubili su i jednu staricu. U Triblju su četnici provalili u crkvu i opljačkali crkvenu imovinu, rublje i zlatninu.

U selu Gorčice, Drvenik, četnici su ubili trojicu muškaraca, u Velom dolu jednog i u Grižanima jednog muškarca.²⁵

Prema uvidu Komande mjesta Novi u koloni četnika bilo je mnogo žena, djece, staraca i bolesnika, a među njima "tifusara". Zbog opasnosti od zaraze, jedinice Komande mjesta samo su ih jednom presrele i zarobile 11 četnika.²⁶ Nijemci su im, s druge strane, već na Vratniku stavili na raspolaganje auto u kojem se u Novi dovezao četnički komandant pop Đuić sa svojim štabom. Zatim im je štab 392. njemačko-legionarske divizije, kao saveznicima, priredio večeru i prenoćište u hotelu Klek.²⁷

TEŠKOĆE U PREHRANI STANOVNIŠTVA

U kasno ljeto i ranu jesen 1944. g. počela su prva bombardiranja njemačko-legionarskih položaja od strane savezničke avijacije (31. srpnja pa 16. i 18. rujna u Novom). Uz postojeće i sada nove nedaće, prehrana stanovništva i vojske činila je glavnu teškoću. Otuda ta stalna iščekivanja saveznika, čijim će prvim brodovima, kako se mislilo i željelo, stići hrana. Vinodol, je naime, poslije dolaska njemačkih okupatora postao izoliran i prema zapadu i prema istoku, pa je preko vinodolskog slobodnog partizanskog teritorija vodio jedini put za hranu u Gorski kotar i dalje u Belu Krajinu (Slovenija) a rjeđe u Kordun. Vlakovi nisu vozili, a na cestama se našao tek poneki kamion. Svakodnevno su išle i kolone žena prema Gorskom kotaru, a u povratku kućama naprćene bremenima soli, kukuruza, ječma, brašna i sl.. U kolonama su se našli i poneki stariji muškarac i žena s magarcem ili mulom, ali i djeca. Put nije bio bez rizika, jer su, prelazeći iz Vinodola preko "vrha" i dalje šumom, nailazili na njemačke zasjede. Kuhanje soli iz mora (od 30 l mora dobivalo se 1kg soli, a to je postajao glavni artikal za ovu naturalnu razmjenu), dobilo je gotovo gospodarski značaj. Uz nekada uobičajene artikle razmjenjene, smokve, eventualno rakiju, cigarete, često i zlatnine, sol se razmjenjivala za kukuruz i druge žitarice u omjerima 1:2 do 3 kg. Bilo je to

²⁵ Isto.

²⁶ Josip Skočilić-Kurilo. Zapisi (rukopis) str. 4, Krk, 2001 g.

²⁷ R. S. "Uspomene iz Novog i oko njega" Novljanski zbornik 4., str. 428.

u obostranom interesu, jer je nesolica teško padala i stanovništvu oslobođenih krajeva. Pojedinačna kazivanja tadašnjih pješaka-nosača potvrđivala su da su i goranske i slovenske obitelji, iako su i one bile pogođene ratnim teškoćama, gostoljubivo primale Vinodolce, i na noćenje i na hranu. Narod je pak od tako “zarađenog” kukuruza ili prije iskuhane soli odvajao dio iza vojsku i ranjenike (bolnice), mada su zabilježeni slučajevi da su istovremeno od gladi umirali stariji i iscrpljeni ljudi i žene.

Ustaška vlast došla je njemačkom okupacijom u nešto bolju poziciju - dozvoljavano je stacioniranje manjih jedinica njihove vojske. Već su poslije kapitulacije Italije, 22. studenoga 1943. g. došle manje ustaško-domobranske jedinice u Crikvenicu. Trajno je stacionirano 80 vojnika u ožujku 1944. g. Uspostavljena je kvazi vlast NDH. U Novom je 10. ožujka 1944 g. osnovan Općinski odbor u kojem je donekle bio aktivan njegov tajnik. Slično i u Crikvenici, ali su u oba grada “komandno” mjesto imali ustaški logornici, Vlado Vukelić u Crikvenici i Ante Spika u Novom. Pokušaj da se pridobije stanovništvo ili da se bar pacificira, išao je preko najosjetljivijeg životnog uvjeta - hrane. Nudeći “aprovizaciju” (riječ za snabdijevanje zaostala iz doba talijanske okupacije) tražili su za uzvrat uspostavu ustaške vlasti preko koje će narod, tobože dobiti hranu. Ne toliko u obalnim mjestima, ali u poluoslobođenom Vinodolu, vodila se na sastancima naroda žestoka rasprava i uvjeravanja za ili protiv ustaške aprovizacije. NOP je već imao svoju legitimnu vlast i nije priznavao nikakvu drugu, a kupovanje naroda u teškom ekonomskom stanju, do kojeg su doveli okupacija i pljačka, bilo je ispod svakog dostojanstva. U Bribiru je odbijena ponuda, iako se pokušalo formirati odbor od nekih starijih ljudi, a smrću je kažnjen Mate Saftić koji je to inicirao i proglasio se načelnikom.²⁸

DJELOVANJE ANTIFAŠISTIČKIH ORGANIZACIJA - TISAK

Pod novom okupacijom u priobalnim mjestima politički život je oslabljen, iako su stalno održavane veze sa “šumom” i oslobođenim teritorijem, odnosno NOO-ima i rukovodstvima antifašističkih organizacija. U Vinodolskoj dolini i gornje-planinskim naseljima i zbjegovima politički život je, posebno u omladinskim organizacijama, uz kulturno-zabavni i prosvjetni segment, bio i pojačan. U proljeće 1944. g. u bibrirskoj šumi su osnovane borbena omladinska grupa i omladinska radna četa. Počeo je izlaziti list “Omladina Bribira”. U lipnju je u grižanskoj šumi Komanda mjesta Crikvenica organizirala jedan od niza mitinga, poznato i popularno druženje mladih, ali i vojske, u pravilu uz govore i kulturno-

²⁸ D. Ježić, Dogodilo se u Vinodolu, VZ/4, str. 24.

umjetnički program. Na jednom od mitinga u listopadu 1944. sudjeluju i engleski časnici pri Komandi primorskog područja.²⁹

Početak travnja (9. i 10. 1944.) tridesetak delegata omladine kotara Novi i nešto manje iz kotara Crikvenice, još po snježnom pokrivaču, dolazi u Vrata (Gorski kotar) na 1. okružnu konferenciju antifašističke omladine (USAOH-a) Hrvatskog primorja. Na njoj je biran Okružni odbor i delegati za 2. kongres USAOJ-a (Drvar, 2.-4. svibnja 1944.).³⁰ U svibnju, dana 14. i 15., u grižanskoj šumi održana je prva konferencija USAOH-a kotara Crikvenice sa oko 100 delegata iz pozadine i boraca te aktivista iz komande mjesta i općinskih i kotarskih ustanova NOB-e. Uz radni dio, koji je započeo pjevanjem "Lijepe naše" i minutom šutnje za poginule, uz "Posmrtni marš", izabran je Kotarski odbor USAOH-a od 37 članova. Amaterske grupe (pjevačke, dramske, recitatorske) skoro iz svih mjesta, uključujući i Selce i S. Jelenu te komande mjesta Crikvenice, izveli su kulturno-umjetnički program, što je i za to ratno vrijeme bila zanimljiva kulturno umjetnička smotra.³¹ U prosincu 1944. g., dana 9. i 10., više od trideset, većinom omladinki iz kotara Novi, te iz Crikvenice, sudjeluju u Delnicama na međuokružnom sletu omladine Primorja, Gorskog kotara i okruga Rijeka, a među njima su bili i predstavnici talijanske omladine.

Uz defile brigade 43. istarske divizije organizirana je izložba na kojoj su bili i radovi Vinodolaca, posebno obrtničkih radionica Kotarskog NOO-a.³² Omladina inače prednjači, pa se u izvještaju Okružnog komiteta SKOJ-a (3. veljače 1944.) a poslije održanog 1. okružnog savjetovanja, tada još u oslobođenom Senju, navodi da je "SKOJ-evska organizacija kotara Novi među najboljima u okrugu" sa 22 organizacije i 106 članova i sa preko 400 aktivista USAOH-a.³³ Omladina, čije organizacije³³ brinu i o pionirima, najmlađoj organizaciji za djecu do 14 godina, sudjeluju u borbenim akcijama, poljodjelskim radovima, prenošenju hrane i opreme (za vojsku i bolnice). Simbolično se slavi 1. svibanj, Međunarodni praznik rada i 7. studeni, dan Oktobarske revolucije, uz sastajanje, različite akcije i paljenje krijesova na vrhovima Vinodola. Osmog ožujka proslavljen je u Triblju i drugim mjestima međunarodni Dan žena, a za 26. godišnjicu Crvene armije zapaljena su četiri krijesa samo na bribirskom vrhu. Na livadama u Ravnom

²⁹ D. Ježić, Dogodilo se u Vinodolu, VZ/4. str. 24.

³⁰ Među sedam delegata iz Hrv. primorja, iz Vinodola su izabrani Stipe Tonković i Ana Pavelić, a u 13. diviziji Anka Pađen, potporučnik, na Kongresu izabrana za člana Centralnog vijeća USAOJ-a, a kasnije proglašena narodnim herojem i još dvojica Juraj Babić i Mate Sokolić, obojica iz Novog. S. Tonković, Iz omladinskog ratnog dnevnika, VI/6. str. 308

³¹ Z. Petrinović, Omladina ratnog kotara Crikvenica u NOB, VZ/4,

³² S. Tonković, Omladina kotara Novi u NOB, 1941.-1945., VZ/4, str. 22

³³ Isto, str. 224.

(bribirska šuma a slično i u grižanskoj) uz samo jednu harmoniku (Zlatan Sirknik, član KO USAOH) skoro svaki tjedan, a i poslije radne akcije (sadjnja i kopanje krumpira, skupljanje sijena i sl.) *tancala* je omladina i pjevala uz obavezni kviz, "što ovaj zalog zaišće" kojim su se provjeravala znanja o saveznicima, odlukama AVNOJ-a i ZAVNOH-a.

Aktivnost žena (AFŽ) nije zaostajala ni u čemu gdje je sudjelovala i omladina. Žene su imale svoje samostalne organizacije i odbore, gotovo redovite sastanke, izdavale glasilo "Primorka". Sudjelovale su ravnopravno na izborima i birane u organe vlasti. Na 1. okružnoj konferenciji AFŽ-a za Hrvatsko primorje 28. svibnja 1944. g. u Vratima, ponovo je potvrđena za predsjednicu Genoveva Tomić iz Bribira.³⁴

Godine 1944. ojačana je i opća organizacija NOP-a, začeta još prije rata u Pučkoj fronti a 1941. g. u Narodnooslobodilačkoj fronti i njenim odborima. Fronta formira svoja tijela, *odbore* za sve žitelje bez obzira na ideološke, političke, vjerske ili nacionalne razlike. U Falče Dragi, grižanskoj šumi, 8. srpnja 1944. g. na osnivačkom sastanku Fronte izabran je Kotarski odbor za Crikvenicu na čelu s predsjednikom prof. Vinkom Antićem, a 30. srpnja u Kurinu, bribirskoj šumi, za kotar Novi s predsjednikom dr. Andrijom Šerman, liječnikom iz Novog. Za člana Odbora biran je i bribirski kapelan koji je stalno bio s prognanim narodom. JNOF je sada i institucionalno cjelovita što je u borbi za slobodu dalo nagovještaj da će poslije rata biti politička osnova za izbore i odlučivanje o budućem uređenju države.

Veliki utjecaj u toku cijele NOB-e imale su i "partizanske novine"³⁵ i ostala izdavačka djelatnost. Tiskale su se na šapirografu, umnožavale i raspacavale na načelu "pročitaj i daj dalje", ali oprezno da neprijatelj ne otkrije čitatelje. Velike promjene u tisku Vinodola ali i cijelog Hrvatskog primorja dogodile su se 21. lipnja 1944. g. instaliranjem prave štamparije (dovezene iz Sušaka) u predjelu Smolnika, Crni vrh iznad šumskog naselja Kal. Odštampan je "Primorski vjesnik" br. 128., tada već glasilo JNOF. Nešto kasnije štampaju se "Nova mladost", list USAOH-a za Hrvatsko primorje, "Primorka" list AFŽ-a, brošura "I oni se bore" (o djeci) i prva tiskana knjiga s cjelovitim materijalima (sadržajima) 2. kongresa USAOJ-a, Knjiga je bila uvezana u korice od svile padobrana kojima su saveznici bacali hranu, lijekove, opremu. Uz "Vjesnik" glasilo JNOF Hrvatske, stizali su u Vinodol "Naprijed" list KPH, "Omladinska borba" list USAOH-a, "Pionir", list za

³⁴ I. Pavlič, O liku Genoveve Tomić, VZ/3, str. 279.

³⁵ U Vinodolu već u vrijeme odlaska prvih partizana na Viševicu počelo je izdavanje prvih novina u Novom (u Rasadniku) "Glas naroda Hrvatskog primorja" (kolovoz 1941.) da bi se to od 1942. g. nastavilo u bribirskom partizanskom logoru s novim nazivom "Primorski borac", kasnije "Primorski vjesnik". Mahmud Konjhodžić, Riječi istine, Stvarnost, Zgb 1975. g. str. 77-85.

najmlađe u Hrvatskoj, štampani u partizanskim štamparijama, kasnije u oslobođenom Splitu.

Tiskale su se i umnožavale razne brošure i knjige, te proučavale u manjim grupama ili na tzv. "teorijskim" i odgojnim sastancima antifašističkih organizacija,³⁶ a veliku popularnost su imale partizanske pjesme Vladimira Nazora, Ivana Gorana Kovačića i govori monsinjora Svetozara Rittiga (koji je u partizane otišao iz Selca odmah poslije kapitulacije Italije).

DJELOVANJE NARODNOOSLOBODILAČKIH ODBORA - VIJEĆNICI ZAVNOH-a

Prva proba cjelovitog legalnog djelovanja NOO-a bila je za vrijeme kapitulacije Italije, kada su ti odbori preuzeli vlast u svim mjestima i na svim funkcijama, dijelom već utvrđenim Uputstvima ZAVNOH-a, dijelom prema potrebama pojedine općine i kotara. U teškim ratnim uvjetima odbori su se usavršavali, popunjavali i dograđivali svoju organizaciju. Kotarski NOO-i Crikvenice i Novog sjedišta imaju u grižanskoj i bribirskoj šumi. Tu su također i neki općinski NOO, dok su ledenički, zagonjski i krmptomski na oslobođenom teritoriju. Neki su u Vinodolskoj dolini u "poluilegali" a u priobalju rade gotovo u ilegali. Najživlje je područje bribirska šuma (jer se na relativno uskom prostoru: Ravno-Maševo, nalaze Kotarski i općinski NOO-i, komanda Primorskog područja, ekonomija i brojne radionice, a u Zagonu i gornjoledeničkim i krmptomskim selima nalazi se Komanda mjesta Novi. Slično je i u grižanskoj šumi (u kojoj su do kraja 1944. g. uz kotarski i Okružni NOO i okružna rukovodstva antifašističkih organizacija, Komanda mjesta Crikvenice i drugih). U izvještaju Okružnog NOO-a za Hrvatsko primorje o stanju u poluoslobođenim i okupiranim mjestima se konstatira "opredjeljenje naroda je potpuno" ali je narod preplašen pa se prikriva od neprijatelja, "ekonomsko stanje je slabo" ali "reakcionarnih elemenata nema" pa ni dezertera (poneki u Driveniku).³⁷

Narodnoj vlasti u Vinodolu znatno su pomagala "Uputstva za organiziranje i rad Narodnooslobodilačkih odbora kao organa državne vlasti slobodne Hrvatske u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji".³⁸

No vrh programskih i konstitucionalnih odrednica "državne vlasti" u demokratskoj Hrvatskoj utvrđen je na 3. zasjedanju ZAVNOH-a u Topuskom 8. i 9. svibnja 1944. ili u "Deklaraciji o osnovnim pravima naroda i građana Hr-

³⁶ Isto.

³⁷ Z. Petrinović, Narodna vlast u kotaru Crikvenica 1943.-1944. VZ/4

³⁸ D. Ježić, VZ/4, str. 22.

vatske”.³⁹ U Deklaraciji je istaknuta vrijednost slobode kao osnovnog sadržaja političke pravne ideologije NOP-a, a “izdajstvo domovine, služba neprijatelju i špijunaža u korist neprijatelja kažnjava se smrću”. “Dužnost je i čast svakoga da aktivno učestvuje u oslobodilačkom ratu”.⁴⁰ Kao posljedica zajedničkih odluka na 2. zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu (29. studenog 1943.) na kojem su ravnopravno sudjelovali i brojni vijećnici iz Hrvatske, u Topuskom se praktično inagurira **Demokratska Federalna Hrvatska**, kasnije republika, prva u povijesti hrvatskog naroda. Kao i u Plaškom, htijenja svog Vinodola izrazili su vijećnici Nikola Brozina, Franjo Borić, Vlado Car, Pero Komadina, Mate Kršul, Šimun Marušić, Vlado Matetić, Tomo Stržić. Nikola Brozina (uz Franju Borića član HSS) izabran je za člana Predsjedništva ZAVNOH-a.

NOO djeluju i dalje samostalno, “decentralizirano”, ali sada i s pravnom osnovom koju utvrđuje federalna vlast, pa su “odluke” i “upute” (u zamjenu za zakon, uredbu) obvezujuće. Organizacija općinskih i kotarskih NOO-a dopunjena je u ljeto 1944. formiranjem odjela s pročelnicima,⁴¹ koji su u pravilu članovi KNOO. U odjelima već rade referenti, kao stručne osobe, koje su se tada obučavale kroz praksu.

Prva poljoprivredna ekonomija djelovala je još u drugoj polovici 1942. g. u civilnom logoru u bibrirskoj šumi, koja se tada razvijala pod upravom NOO-a Bribir, da bi ju kasnije dijelom preuzeo kotar Novi. Ovdje rade brojne radionice: postolarska, krojačka, stolarska, radionica drvenog suđa, bravarska, kovačka, bačvarska, uz dvije grupe: jednu za “izgradnju baraka” a drugu za “prijevozna sredstva”. Radila su i dva prerađivačka pogona, mlin i ugljenara. Ukupno je radilo 60 radnika, od toga samo u radionicama 15 kvalificiranih majstora i jedan učenik.⁴²

U grižansko-belgradskoj šumi pri KNOO-u Crikvenica proradila je 18. svibnja 1944 g. japnenica,⁴³ a 12. prosinca iste godine obnovljena je i puštena u pogon

³⁹ Deklaracija s dva ključna dokumenta Izjave Inicijativnog odbora ZAVNOH-a i GŠH o ciljevima i načelima NOB-e od svibnja 1943. g. te Rezolucije 1. i 2. zasjedanja AVNOJ-a, odnosno ZAVNOH-a, čine do tada temeljne odrednice za unutrašnje uređenje Hrvatske. Nada Kisić-Kolanović, Vrijednosni principi novoga pravnog poretka u NOB-i u Hrvatskoj 1941.-1945. g. Časopis za suvremenu povijest 1. Zagreb 1984., str. 1-27.

⁴⁰ Isto

⁴¹ Odjeli pri kotarskim NOO-ima bili su: socijalni, zdravstveni, financijski, za unutrašnje poslove, sudski (do 15. studenog 1944.), prosvjetni, šumarski, poljoprivredni, građevinski, kasnije i odjel za obnovu zemlje, odnosno srodne gospodarske komisije. Z. Petrinović, Djelovanje organa vlasti, Vinodolski zbornik/4 str. 107.

⁴² D. Ježić, isto, str. 126.

⁴³ Z. Petrinović, isto, str. 99-116.

spaljena pilana u Mošunama, koja je, uz japnenicu i radionice, davala dragocjen materijal za obnovu.

Radi ublažavanja problema ishrane NOO-i su poticali i organizirali proizvodnju krumpira, uzgoj stoke i drugo, u čemu je bila aktivna i omladina sa svojim radnim četama, te AFŽ posebno u sadnji, okapanju i skupljanju. Da bi olakšali prehranu radnika u pogonima i radionicama, u stvari boraca, odlučeno je da mogu "prodavati" dio proizvoda pa su im (još u svibnju) od Gospodarske komisije utvrđene cijene s visinom "od koje se mogu prehraniti".⁴⁴ U listopadu 1944. g. KNOO Crikvenica dogovorio je da mlinovi (Selce) daju ušur, a ribari u priobalju 30 posto ulovljene i usoljene ribe, koja se, kao i sol iz Paga, dijelila i stanovništvu. Značajnu pomoć u prijevozu, posebno za vojsku, imalo je tovarno blago gornjeplaninskih sela, konji, mule i magarci, čiju su upotrebu, također organizirali NOO-i. U jednoj kriznoj situaciji u ishrani boraca primorskog područja krajem jeseni 1944. g., KNOO Novi bio je prisiljen čak i rekvirirati od stanovništva i onako oskudne rezerve hrane. U gornjoleđeničkim selima zabranio je klanje privatne stoke i prodavanje mesa izvan oslobođenog područja. U nevolji s prehranom obitelji i pojedinci u gornjim selima posegnuli su za uskladištenom hranom (krali zalihe hrane ostale od Talijana) i duhanom, koju su (po sudu osuđeni) morali u određenoj proporciji vraćati u zrnu. Te rane jeseni stanovništvo se odazvalo i upisivalo prvi zajam "narodnog oslobođenja" i do 30. rujna 1944. g. upisalo je 374.800 kn u kotaru Novi 805.600 kn u kotaru Crikvenici.⁴⁵

U funkciji zaštite zajedničke imovine i javnih interesa 6. srpnja 1944. g. KNOO Novi postavio je lugare u bribirskoj, ledeničkoj i zagonskoj šumi ("radi spriječavanja štete ... čije počinitelje treba kažnjavati").⁴⁶ Nešto kasnije, 4. listopada 1944. g. Odjel za pravosuđe ZAVNOH-a dao je objašnjenje o dužnostima "zastupnika javnih interesa", ali podataka o njihovom radu u oba kotara gotovo da nema. Narodni odbori u suradnji s vojno pozadinskim komandama primorskog područja i mjesta organizirali su i održavali, uz straže⁴⁷ i kurirske veze, i svojevrsnu partizansku poštu. Preko kurira su, umjesto telefonom i radiostanicama, prenošene poruke i pošiljke između vojnih i civilnih ustanova. Kurirske "štafete" kretale su se prema jugu preko bribirske i grižanske šume (počev od Drežnice i dijela Gorskog kotara), Vinodola, priobalja (posebno Sv. Jelena - Dramalj - Selce) - kopno - Krk, a onda dalje sve do otoka Oliba, Ista, pa i do Visa⁴⁸ na

⁴⁴ D. Ježić, isto, str. 44

⁴⁵ D. Ježić, isto.

⁴⁶ D. Ježić, Dogodilo se, VZ/4, str. 26

⁴⁷ Uputstvo o osnivanju odborskih i drugih straža Odjela za unutrašnju upravu ZAVNOH-a izdato je 29. rujna 1944. g. iako su u Vinodolu već bile organizirane.

kojem se je od svibnja 1944. nalazio Vrhovni štab NOVJ-e i Nacionalni komitet narodnog oslobođenja Jugoslavije, s maršalom Titom na čelu. Tim je putanjama stizala i prikupljana pomoć stanovništva Krka i drugih otoka, a i dio savezničke pomoći.

Narodni odbori, još u dubokoj ratnoj situaciji, u ožujku 1944. uvode na oslobođenom teritoriju matične knjige rođenih, vjenčanih, umrlih. Tokom godine sklopljeni su prvi civilni brakovi – dva u Krmpotama i jedan u Bribiru, ali se većina brakova sklapala u crkvi. Izvršen je i prvi popis stanovništva.⁴⁹

Kotarski NOO-i imaju i svoje "Prop-odjele" koji redovno izdaju radio vijesti. U logorima su izlazile zidne novine. Organizirane su i rade osnovne "partizanske" škole, no zbog upada neprijatelja prekidale su nastavu, osim u Gornjem Zagonu gdje je učiteljica B. Dorić organizirala i analfabetski tečaj za odrasle⁵⁰, koji nije bio jedini u to vrijeme. KNOO Crikvenica "planirao je i kontrolirao nastavu u osnovnim školama na svom području, osim u Crikvenici u kojoj su nastavnici dobivali uputstva ilegalno. KNOO je imao i referenta za školstvo,⁵¹ a radi pomanjkanja učitelja, obrazovaniji mladi upućivani su na učiteljske tečajeve.

U ozračju oslobođenja zemlje NOO-i osnivaju komisije za prikupljanje podataka za daljnji rad na obnovi (30. kolovoza 1944. sastanak Okružnog NOO-a sa predstavnicima kotara i nekih općina) i počinju primjenjivati uputstva ZAVNOH-a za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača (25. kolovoza 1944. g.). Prema "Primorskom vjesniku" br. 132, samo je u trogodišnjem ratnom periodu protjerano 1.500 stanovnika, u šest općina kotara Novi ubijeno je 46, a odvedeno u konclogore 706 pučana ili oko 10 posto.⁵²

Sažetak

Nakon kapitulacije Italije, 9. rujna 1943. g., Vinodol je bio slobodan pet mjeseci (Crikvenica samo mjesec dana). Vlast su preuzeli NOO-i i počele su se obnavljati popaljene kuće. U veljači 1944. g. Vinodol zauzima 392. njemačko-legionarska divizija. Novi okupatori nastavili su nasilje i pljačku, a za njima, u prosincu 1944. g., kroz Vinodol prolaze četnici popa Đuića. Uz ratna razaranja, prehrana naroda bila je glavni problem. U šumskom zaleđu se osnivaju civilni logori. Najvažniji zadatak je proizvodnja hrane, a organiziraju se i školski tečajevi te se razvija informativna i izdavačka djelatnost. Narodnooslobodilačka vojska, ustanove NOB i antifašističke organizacije jačaju i dovršavaju svoja ustrojstva. Saveznici šalju pomoć i očekuje se

⁴⁸ Vidi Partizanske veze kopno – Krk – srednjodalmatinski otoci, 1941.-1945., IK «Adamić», Rijeka 1998.

⁴⁹ D. Ježić, isto, str. 30.

⁵⁰ Ranije su radile još tri škole: u Mataija Dragi, Krmpotama, Ledenice polje.

⁵¹ Z. Petrinović, isto, str. 115.

⁵² Antun Giron, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istra poslije kapitulacije Italije do oslobođenja, Dometi 8-10, Rijeka 1976. g.

njihovo skoro iskrcavanje na Jadranskoj obali. Svi su napori okrenuti pripremama za konačno oslobađanje. (Više o tome u III. nastavku.)

Ključne riječi

Vinodol, NOB, narodna vlast, NOV, borac, prehrana, Vinodolci, oslobađanje, saveznici, okupatori.

Summary

Stipe Tonković • **PEOPLE FROM VINODOL IN WORLD WAR II.
1941.- 1945. – Part II.**

After the capitulation of Italy, on September 9th 1943., Vinodol was free for five months (Crikvenica only a month). Partisans were governing and the construction of houses began. In February 1944. Vinodol was attacked by the 329. german division. New invaders continued with robberies and violence, and later, in December 1944. Cetnics passed through Vinodol. Besides destruction, hunger was the main problem of the region. Inland becomes the site of civil camps. Food production becomes their main aim, but there are also school lessons and beginning of publishing activities. Partisan army and institutions of the WW II grew stronger, the alliance sent help and their landing on the Adriatic coast was expected. Everything is concentrated on the final liberation. (Continues in Part III.)

Keywords

Vinodol, partisan army, government of people, partisan, food, people from Vinodol, liberation

Bilješka o autoru

Stipe (Stjepan) Tonković, Novi Vinodolski, profesor filozofije i sociologije, andragog, publicist, političar, u mirovini.

Domovinski
rat

